Переклад А.Содомори

ДІЙОВІ ОСОБИ

АФРОДІТА
ГІППОЛІТ
ХОР МИСЛИВЦІВ — СУПУТНИКІВ ГІППОЛІТА
СЛУГА
ХОР ТРЕЗЕНСЬКИХ ЖІНОК
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
ФЕДРА
ТЕСЕЙ
ВІСНИК
АРТЕМІДА

ПРОЛОГ

АФРОДІТА
Величним є імення поміж смертними
Моє, Кіпріди; славне й між богів воно.
Усім, хто бачить сонце, розселяючись
Од Понту — і до крайніх меж Атлантових,
Сприяю радо, — всім, хто визнає мене.
А хто гордує мною — тому край кладу.
Така вже риса вдачі й небожителів:
У смертних бути в шані теж приємно їм.
Що правду мовлю — скоро те з'ясується.
10] На цій землі трезенській Амазонки син,
Тесея паросль, Гіпполіт, побожного
Піттея вихованець, щонайгіршою
З богинь мене вважає, він цурається
Любові й чуть не хоче про одруження.
Лиш Зевса доні — Артеміді, Фебовій
Сестрі, складає щонайвищі почесті.
В зеленім лісі, нерозлучний з дівою,
На звіра напускає гончаків прудких,

Радіє дружбі, смертний, — з несмертельною.
20] Та я не заздрю: чим тут перейматися?
А що мене зневажив, те спокутує
Ще нині. Вже давно я все продумала —
Не доведеться довго клопотатися.
З Піттеєвого дому якось вийшовши,
Подався він на свято в Пандіона край,
Щоб таїнства побачить, де й приглянувся
Дружині батька — Федрі з роду славного,
Й роздмухала я тут же в ній любові жар.
І перше, ніж податись у Трезен, вона
30] Кіпріді храм на пагорбі Палладинім
Звела — на схилі, що сюди повернений,
Яскравий знак любові. Опісля храм той
Усі вже й називали — Гіпполітовим.
Так ось, коли Тезей із нив Кекропових
Тікав через пролиту Паллантідів кров [109]
Сюди з жоною морем, щоб на цій землі
В вигнанні рік одбути, — Федра, вжалена
Любовним шалом, раз у раз зітхаючи,
Од туги никне й словом не одкриється —
40] Ніхто з близьких не знає, що гнітить її.
Та цим я, зрозуміло, не обмежуся:
Тесея втаємничу — все наверх спливе.
Юнак, що нам ворожий, стане жертвою
Прокльонів батька. Владар моря дав йому
Можливість із трьома до бога вдатися
Проханнями, що будуть тут же сповнені.
Загине й Федра славна: не настільки ж я
її життя ціную, щоб одмовилась
Від наміру твердого — ворогів скарать,
50] Постоявши за себе, злегковажену.
Та ось він, син Тесея, бачу, йде сюди
Сам Гіпполіт — із ловів повертається
Утомливих. Пора вже відійти звідсіль.

І слуг за ним чимало… Артеміду, бач,
Із усіма ловцями возвеличує…
Не знає, що для нього відчинив Аїд
Ворота, що востаннє зблиснув день йому.
Входить Гіпполіт з мисливцями.
ГІППОЛІТ
За мною! Піснею славте
Діву, що нас береже, —
60] Зевса дочку — Артеміду!
ХОР
(до статуї)
О найвеличніша серед богів,
Славословим тебе,
Доню Зевса й Латони
Артемідо! Хвала тобі,
З-поміж дів найвродливішій,
Що в безкрайому небі
В домі золотосяйному,
Де, велитель богів, живеш!
Наша хвалебна пісня
70] Першій тобі, Артемідо,
З-між Олімпійських дів!
ГІППОЛІТ
Тобі, владарко, цей вінок. Я сплів його
На заповіднім лузі. Де ні разу ще
Пастух не пас отари, де трава м'яка
Серпа не знала. Навесні бджола лишень
І Цнота рясно трави поїть росами
Для тих, хто не з науки — із душі черпнув [110]
Чесноту; для лихого — не цвіте той луг.
Отож, моя владарко, з чистих рук візьми
80] Вінок цей для волосся злотосяйного,
Бо ж я один із смертних заслужив на те,
Щоб із тобою бути, й слово мовити,
Й, хоча тебе не бачу, твою мову чуть…

Отак би шлях життєвий до кінця пройти!
СЛУГА
Владарю, — лиш богів нам називати слід
Велителями, — хочеш гарну раду дам?
ГІППОЛІТ
Звичайно, хочу. Таж не зичу зла собі.
СЛУГА
Ти знаєш, як то між людьми заведено?..
ГІППОЛІТ
А що?.. Лиш не закручуй, напрямець кажи.
СЛУГА
90] Вони не люблять гордих і неприязних.
ГІППОЛІТ
Ти правий. Хто ж то стане гордія любить?
СЛУГА
А ввічливий? Такому тільки раді всі.
ГІППОЛІТ
Ще й як! Всього він легко домагається.
СЛУГА
А чи не так ведеться й між безсмертними?
ГІППОЛІТ
Так само: живемо ж за їх законами…
СЛУГА
Чому ж тоді богиню не вшановуєш?
ГІППОЛІТ
Яку то ще богиню?.. Щось ти плутаєш.
СЛУГА
Кіпріду, що пильнує і твоїх дверей.
ГІППОЛІТ
Здаля її шаную: в чистоті живу. [111]
СЛУГА
100] Але ж вона і славна, і шанована…
ГІППОЛІТ
Вночі її шанують… Не люблю таких.
СЛУГА

І все ж таки безсмертних поважати слід.
ГІППОЛІТ
Не всіх їх, як і друзів, рівно любимо.
СЛУГА
Наскільки ти розумний, стільки й щастя май.
ГІППОЛІТ
(до мисливців)
Гей, приятелі милі! Вже й додому час:
Пора б і попоїсти. Звеселить нас там
Багатий стіл по ловах. Треба й коней ще
Почистить: по обіді четверню впряжу
До колісниці — перегони ждуть мене.
(До слуги).
110] Ну, а твоїй Кіпріді — до побачення!
(Відходить разом з мисливцями).
СЛУГА
(перед статуєю Афродіти)
А ми — не варто нам рівняться з молоддю,
Що так от мислить, — до твого зображення,
Кіпрідо владна, глянь ось, припадаємо,
Як слугам личить. Та коли хто зопалу
Тебе зневажить (молоде — зелене ще) —
То вдай, що ти не чула слів образливих:
Боги ж хіба мудріші, аніж люд земний.

ПАРОД
На орхестру входять
п'ятнадцять трезенських жінок.
ХОР
Строфа І
Скеля є славна, звідкіль
Струмить океанська вода —
120] Із розщілин, між брил кам'яних,
Де дзбан у глибінь пірнає. [112]
Моя подруга прала там

Пурпуровий убір
На бистрині шумкій
І прання своє розстеляла
На опалений сонцем скелі хребет.
Од неї вперше й почули ми
Про нашу велительку.
Антистрофа І
Дома на ложі гіркім
130] Страждає, марніє вона,
Покривалом легким, мов пух,
Отінивши волосся русяве.
Вже пішов, чую, третій день,
Як до вуст не бере
Й крихти поживної —
Відхиляє дарунки Деметри.
Загадковій недузі вся віддалась
І прагне швидше межі дійти —
Пірнути в Аїд жахний.
Строфа ІІ
140] Може, Пан охопив тебе
Шалом? Чи Геката нічна
Й корибанти священні?
Може, Матір, велителька гір?
А, може, душу твою
Докір їсть, бо мисливиці-діві
Гідної жертви не принесла?
Бродить вона й побережжям,
І через море майне,
Де скипає солона хлань.
Антистрофа ІІ
150] Хіба муж твій, славетний вождь
Ерехтідів, син знатних батьків,
Іншим потай від тебе
Ложем дома втішатись почав?
А, може, з Кріту сюди,

В найгостиннішу гавань запливши,
Вість мореплавець подав сумну?
Чи не тому, занепавши
Духом, у постіль злягла
Володарка й журу снує? [113]

ЕПОД

160] Пригнічує всіх жінок
їх нещаслива вдача —
Слабість і сумніви їй притаманні
Від болісних родів, од шалу.
І мені колись болі ті рвали тіло.
До небесної діви тоді зверталась,
Породіль помічниці, що славна луком,
1, шанована мною, на голос мій
Завжди вона спішила.

ЕПІСОДІЙ ПЕРШИЙ

Служниці вносять на сцену ложе, на якому лежить Федра.
її супроводжує годувальниця.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Он стара годувальниця перед дверми
170] Супроводить із дому владарку свою.
Залягли, де надбрів'я, тіні хмурні…
Що то сталося? Душу журба гризе, —
Що змінило, скажіть,
Повелительку до невпізнання?

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

О горе людське! О напасті лихі!
Що робити, що — ні, сама не збагну:
Маєш сонце вже, маєш ефір ясний —
Вже ми винесли з дому те ложе сумне,
Осоружне тобі.
180] Все ти квапила: "Вільно б дихнуть мені!"
За хвилину — захочеш назад у дім;

Що не мить — чогось іншого прагнеш ти:
Те, що є, — не втішає; чого ж нема, —
Те й любіше тобі.
Краще хворому буть, ніж ходить за ним:
Бо хвороба — одне щось, а тут і для рук
Є роботи чимало, й страждань для душі.
Переповнене болем життя людське,
І немає просвіту в муках.
190] Ну, а що може бути миліш од життя, —
Те вповите пітьмою, за хмарами те.
І тому-то жадаємо сліпо
Лиш того, що вабливо блищить на землі —
Нам не знане життя якесь інше,
Й невідомо, що там у надрах землі:
Вдаємось до байок, легковірні. [114]
ФЕДРА
(до служниць)
Поможіть підвестися, чоло піднести, —
Обімліли суглоби, ослабла я.
Обережно за руки візьміть мене,
200] Щось важка та накидка — зніміть її,
Хай волосся по плечах розсиплеться.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Терпелива будь, доню, не кидайся так
То в той бік, то в цей:
Сила духу та спокій поможуть тобі
Щонайважчу недугу легше знести:
Коли смертна — вчися страждати.
ФЕДРА
Горе мені!..
О якби то водиці хоча б ковток
Із джерельця прозорого! О якби
210] Прилягти, де тополя кинула тінь,
І поринути в сон між зелених трав!..
ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Що мовиш, дитя?..
Хоч на людях, молю, не кажи того,
Бо навіяні шалом слова твої.
ФЕДРА
Он туди мене — в гори, в ліси ведіть,
Де смереки, де пси звірожерні мчать
І наскочать ось-ось
На сполохану здобич — плямисту лань.
От би свиснуть мені на тих гончаків!
220] От би списа метнуть фессалійського
Попри жовте волосся, що ним біля скронь
Грає подув гірський!
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Звідкіля це взялось бажання таке —
Гончаків ганять серед гір, лісів?..
А води захотілось джерельної? —
Побіч дому струмок говіркий біжить,
Заспокоїть він, доню, жагу твою.
ФЕДРА
Артемідо, надмор'я володарко,
Де по колу піском рисаків женуть!
230] На те поле б тепер, та й собі промчать
Четвернею стрімкою — венетською!.. [115]
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
І знову нестяма в словах твоїх:
То в гори, на лови, тільки-но ти
Поривалась, то коней гнала б уже
Піском, віддалік од хвиль морських.
Тут потрібен віщун: може, скаже він,
Хто з богів скаламутив розум твій,
Манівцем повів тебе, доню?
ФЕДРА
О, що ж то, нещасна, зробила я?..
240] Куди мій здоровий глузд подівсь?
Утрутилось тут божество лихе…

О горе мені!..
Мою голову, няню, знову покрий:
Своїх власних слів я соромлюся.
Покрий же: сльози з очей струмлять
І лиця вже, чую, рум'янець пече.
Як боляче — раптом до тями прийти!
Нестяма — це лихо, та краще б мені
Таки непритомній померти.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
250] Вкриваю. Коли ж то й мене, стару,
Окутає смерть?
Я навчилась багато чого за свій вік:
Лиш помірною варто любов'ю нам,
Умирущим, в'язать один одного,
Не сягаючи самого дна душі, —
Щоби вузол був не надто тугий:
Так можна стягти й попустить його.
Коли серце одне за двох болить,
То це мука страшна, як от я тепер
260] Тут над нею тремчу.
Надто строгі засади, чувала я,
Гіркоту, а не втіху готують нам,
Із погідністю духу бій ведуть.
Нічого над міру — це краще таки,
Ніж за міру сягти.
З цим кожен мудрець буде згідний.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Владарки найвірніша годувальнице,
Жоно похила, Федру в горі бачимо,
Яка ж недуга в неї, невідомо нам.
270] Почути це від тебе сподіваємось.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
І я цього не знаю: все мовчить вона. [116]
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
А з чого почалося? Що причиною?..

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Тебе спитати можу — все замовчує.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Як на лиці змінилась! Помарніла як!

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Чи ж диво? їжі третій день не рухала.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Через хворобу, а чи смерті прагнучи?

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Не їсть, нещасна, щоб умерти з голоду.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Дивуюсь, як це муж міг допустить таке.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Вдає здорову. Вміло біль приховує.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

280] Але ж обличчя зрадить. Варто глянути.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Поглянути не може: у від'їзді він.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

А ти хіба не прагнеш якось вивідать,

Що за хвороба в неї, звідки шал такий?

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Всіляко намагалась, та без успіху.

І все-таки… От зараз пересвідчишся,

Що все роблю для того, щоб велителям

Хай чимось посприяти, коли скрутно їм.

(До Федри).

Забудьмо, доню, все, що досі мовилось,

Погідною зробися, розжени з-над брів

290] Похмурість, не блукай думками в потемках!

І я ступлю на іншу, аніж досі йшла,

Приємнішу для тебе, стежку бесіди.

Таємна твоя хворість, — до жінок бодай

Звернися, що на тій недузі знаються;

Якщо й чоловікам тут можна звіритись, —

Кажи, хай лікар гляне, допоможе чимсь.
Та одізвися ж, доню! Запереч мені, [117]
Коли не так щось мовлю, або слухайся
Розумної поради, не мовчи лишень.
300] Зрони хоч слово, глянь сюди! Біда мені!..
Дарма, жінки, стараюсь — нанівець ідуть
Усі зусилля: до вмовлянь глуха була
Раніше, як тепер ось — до порад моїх.
Та знай одне лиш — хоч до тебе мовлю я,
Мов до гори чи моря, — вмерши, зрадиш ти
Дітей своїх: утратять спадок батьківський, —
Володаркою вершниць присягаюся,
Тією, що синам твоїм велителя
Зродила — Гіпполіта — благородний він,
310] Хоч позашлюбний…
ФЕДРА
Горе!..
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Це болить тебе?
ФЕДРА
Вбиває!.. Тож молю тебе всевишніми,
Ніколи того ймення повторять не смій!
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
От бачиш? Маєш розум, про дітей однак
Не дбаєш, та й сама йдеш до загибелі.
ФЕДРА
Дітей люблю я… Інша буря вдарила…
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
А руки твої чисті? Не скривавлені?
ФЕДРА
Долоні чисті… На душі тягар лежить.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Чи хтось тебе покривдив з ворогів твоїх?
ФЕДРА
Мій друг. І все це — проти волі нашої.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

320] Чи не Тесей твій схибив та образив чимсь?

ФЕДРА

Аби лиш проти нього я не схибила!..

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Чому, нарешті, прагнеш смерті наглої? [118]

ФЕДРА

Це мій гріх. Проти неба не скерований.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

(припавши на коліна перед Федрою)

І проти мене — як лишусь однісінька.

ФЕДРА

Що робиш? Відпусти-но руку зараз же!

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Й коліна охоплю, ще й так триматиму.

ФЕДРА

Почуєш правду — будеш нещасливою.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

З нещасть найбільше — це тебе не бачити.

ФЕДРА

Дізнаєшся — загинеш. Я — прославлюся.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

330] В чім слава ця? Чому її приховуєш?

ФЕДРА

З ганебного — із честю прагну вийти я.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Кажи ж, від того честі не применшиться.

ФЕДРА

Лиши мене! Правицю відпусти, молю!

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Нізащо! Борг належний поверни мені.

ФЕДРА

Гаразд. Шаную, няню, ласку рук твоїх.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Тож за тобою слово, я — мовчатиму.

ФЕДРА

Яку любов ти мала, бідна матінко!..

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Бика згадала, доню, а чи інше щось?

ФЕДРА

І ти, дружино Вакха, бідна сестронько! [119]

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

340] Що трапилося, доню? Ганиш родичів?

ФЕДРА

І я нещасна, третя, мушу згинути!..

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Я вражена… Що ж далі говоритимеш?

ФЕДРА

Відтоді, не віднині, я страждаю так.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Із слів твоїх нічого не довідалась…

ФЕДРА

Гай-гай!..

Якби сама за мене ти сказать могла!..

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Я не віщунка. Долі не відгадую.

ФЕДРА

От про любов говорять. Що це — знаєш ти?

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Щось найсолодше, як і найболючіше…

ФЕДРА

Останнє — я у повній мірі звідала.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

350] Що кажеш, доню?.. В кого ж ти закохана?

ФЕДРА

Одне скажу про нього — Амазонки син…

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

У Гіпполіта?..

ФЕДРА

Ти, не я сказала це.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Що чую, доню?.. Краще б і не жить мені!
(До хору).
Нестерпна річ... Мене ти вбила, знищила:
На день, на світло денне глянуть боляче!..
У прірву кинусь, із життям ненависним
Покінчу. Прощавайте! Я — покійниця... [120]
Цнотливі хоч-не-хоч, а пориваються
До хиби... О, Кіпрідо, — не богиня ти,
360] А щось, коли можливо, — ще могутніше,
Бо Федру, і мене ти, й дім повергнула!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Чули ви всі, чули оті
Речі нечувані?
Що за хвороба їсть нашу володарку?
Вмерти б воліла я, ніж перейнятися
Тим почуттям жахним! Горе, о горе нам!
О, як, безталанна, страждаєш ти!
О, муки — людей годувальники!
Пропала ти, свій біль на світло вивівши!
370] Що ж то іще подасть нинішній день тобі?
Все може трапитись — непередбачене,
Нещасна доню Кріту: в прірву будь-яку
Владна Кіпріда нас може пожбурити!
ФЕДРА
(підіймаючись і звертаючись до хору)
Жінки трезенські, ви, що побережжя те,
Поріг землі Пелопа, населяєте!
Вночі не спалось часом, от я думала:
Яка то погань точить те життя людське.
Так ось. Не глузд природний є причиною,
Що чинимо щось гірше: багатьом же з нас
380] Не бракне глузду. Справа, певне, в іншому:
Що добре — те ми знаєм, усвідомлюєм,
Його ж не осягаєм: дехто з лінощів,

А хто й до втіхи, що з добром не в парі йде,
Вдається. Різні речі солодять життя:
І балачки, й дозвілля — зло принадливе —
І сором; він подвійний: з них незлий один,
А другий — бич сімейства. Була б ясною
їх суть — словами б означались різними.
Такого здавна я тримаюсь погляду,
І жодне в світі зілля не змогло б мене
До думки навернути протилежної.
Вкажу тобі й стежину міркувань моїх.
Відчувши в серці рану, я замислилась,
Як гідно повестися. Стала зараз же
Приховувать недугу і замовчувать.
Язик-бо — річ непевна: хоч і може він
Остерегти чужого, напоумити,
Собі ж біди причинить непоправної.
А також я рішила ту жагу сліпу
Розсудком подолати. І насамкінець,
Коли проти Кіпріди все це видасться
Безсилим, то померти; це, вважала я, — [121]
Найкращий вихід, і дарма перечити.
Почесного ніхто з нас не приховує,
В ганебному ж найменше свідків хочемо.
Мене ж, я знала, шал цей вкриє соромом,
А ще ж — я жінка, а її — відома річ —
Усяк осудить... Хай впаде прокляття на ту,
Що вперше осквернила, перелюбниця,
Подружнє ложе!.. Не з низів те зло пішло:
З домів високих — на жіночий рід увесь.
Бо вже як благородним до смаку гидке —
То й підлий найменує блуд — чеснотою.
Ще й тих клену, що скромні на словах лише,
А нишком — догоджають своїй хтивості.
Та як вони, Кіпрідо, з піни зроджена,
Своїм чоловікам у вічі дивляться?

Чи пітьми не бояться, блуду спільниці,
І стін, що можуть раптом розказать усе?
420] Тому-то смерті прагну, любі подруги,
Щоб мужа свого, врешті, не збезчестити
Й синів, що їх зродила. Хай ростуть вони,
Проречисті та вільні, в благородному
Афінян місті, матір'ю пишаючись!..
Бо навіть сильний духом хилить голову,
Чи батьків блуд, чи неньки пам'ятаючи.
Правдивість і чеснота, в кого є вони,
За них от варто, кажуть, і життя віддать.
Лиху людину — час колись та викриє,
430] Мов дівчині до рук подавши дзеркало.
Та хай мене не буде між людей таких!..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Так-так… Розважність завжди найцінніша річ:
Вона — окраса, слава люду смертного.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Володарко, про біль твій лиш почула я —
Всю душу сколихнула з несподіванки.
Тепер сміюсь із себе; добре сказано:
Найкраща думка — що приходить другою.
Нічого-бо не сталось надзвичайного
З тобою: гнів богині — ось що б'є тебе.
440] Кохаєш?.. І не диво: чи то перша ти?..
Й померти хочеш через ту жагу свою?
Сумна ж то перевага всіх закоханих,
Якщо померти, покохавши, мусили б!..
Кіпріді, повній палу, не опертися;
Від остраху зненацька аж зморозило.
А гордого схопивши та бундючного,
То що, гадаєш, робить? Під стопу бере. [122]
В ефірі та на хлані розколиханій —
Кіпріди влада; все від неї родиться,
450] Вона ж і засіває, і любов дає:

Весь люд наш земнородний — з того засіву.
І хто писання давнє розгортав колись,
Хто пробуває в спілкуванні з музами,
Той знає, як всевладний Зевс жадав було
Семели, як на небо, де боги живуть,
Кефала Еос ясносяйна викрала,
У нього закохавшись. І лишились там,
На небі, від безсмертних не ховаються —
Гадаю, своїй долі покорилися.
460] А ти?.. Можливо, батько вготував тобі
Закони особливі, дав нових богів,
Якщо таким умовам супротивишся?..
Гадаєш, мало є мужів розважливих,
Що дивляться крізь пальці на жінок своїх
Розпусниць? І батьки є, що в перелюбі
Синам сприяють. Між людьми розумними
Є звичай: що погане, — мовчимо про те.
Пощо триматись надто строгих приписів?
Таж навіть крівля, хоч ти як рівняй її,
470] Хай трішки, а скоситься. Ну, а ти з біди
Сухою, як то кажуть, хочеш випливти?..
Даремна справа! Більше в тобі доброго,
Аніж лихого — будь вже тим щасливою.
Так оджени від себе й чорні думи ті,
Й зухвальство, бо хіба то не зухвалець той,
Хто хоче верх узяти над безсмертними?
Будь мужньою в любові: від богів вона.
Хворієш — то хворобу подолать зумій:
Є замовляння, є слова, що біль уймуть.
480] Десь мусять бути ліки й на таку напасть.
Чоловіки з тим довго б наморочились,
Якби жінки тут хитрощів не винайшли.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Слова ці, Федро, — засіб заспокійливий
На свіжу рану. Але я — тебе хвалю,

Хоч ця хвала й гіркіша од порад її,
Й для твого вуха значно неприємніша.
ФЕДРА
Це, власне, й спричинилось до загибелі
Домів та міст могутніх — гарні лестощі.
Не те, що слух нам пестить, говорити слід,
490] А те, що до чесноти стежку вказує. [123]
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Стривай! Не мудрування ж, а юнак отой
Тобі потрібен. Отже, знати мусимо,
Що скаже, про чуття твоє довідавшись.
Якби своїм життям ти тут не важила,
Не втратила розсудку, то ніколи я
Й нізащо потурати б не погодилась
Тобі в любовних справах. Та життя твоє —
В загрозі, тож не варт боятись осуду.
ФЕДРА
Жорстока мова!.. Може, замовчиш уже
500] Чи знов сипнеш словами найбридкішими?
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Гидкі, та помічніші од високих слів.
Бо краще діло — тільки б рятівним було —
Ніж звук, задля якого ти в могилу йдеш.
ФЕДРА
Молю богами (гарно — про гидке ведеш!),
Не мов уже ні слова! З честю поки що
Корюсь любові. Ти ж, ганебне славлячи,
На блуд мене штовхаєш — до загибелі.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Не слід було грішити. Ну, а схибила —
Мені довірся. Ось порада: волю дай
510] Любові. Зілля-приворот у мене є —
Згадала щойно — десь удома сховане.
Ні честі не пошкодить, ані розуму,
А від недуги звільнить, не лінуйся лиш.

Однак від того, кого любиш, знак якийсь
Потрібен: слово чи шматочок одягу,
Щоб двоє вас в одній злилися радості.
ФЕДРА
Так це напій той засіб, а чи мазь яка?
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Не знаю. Не розпитуй — про життя подбай.
ФЕДРА
Боюсь твого мистецтва хитромудрого…
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
520] В страху великі очі. Та який тут страх?
ФЕДРА
А що, як син Тесея здогадається?.. [124]
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Та не турбуйся, доню! Я владнаю все.
(До статуї Афродіти).
Лиш ти, морська богине, повелительно,
Сприяй мені. Всім іншим, що задумала,
З близькими дома поділюся друзями.
(Відходить).

СТАСИМ ПЕРШИЙ

Строфа I
Ероте, Ероте, жага твоя,
Прозираючи з віч, западає в душу
Тих, на кого ти грізний лук націлив!
Молю, не чини мені зла ніколи,
530] Не збуджуй над міру!
Бо ж ні пломінь, ані
Зірки не мають стріл таких,
Як ті, що син Афродіти
І Зевса — з тятиви
У серце пускає.
АнтистрофаI
Дарма край шумливих Алфея хвиль,

У піфійських святинях ясного Феба
Землю зрошує кров'ю биків Еллада:
Ерот не вшанований, син Кіпріди,
540] Людей повелитель,
Той, у кого ключі
Від найпринадніших палат,
Хоч він, упавши на смертних,
Біду, журбу несе
Та всяку погибель.
Строфа II
Діву, яка не була
В шлюбі й мужа не знала,
З дому Евріта, з Ехалії,
Кіпріда владна погнала ген,
550] Мов німфу тремтливу, незайману
Чи вакханку, — на тлі димів,
Де пломінь гуляв із смертю, —
Сину Алкмени дала за жону...
Невеселе весілля!.. [125]
Антистрофа II
Мури священних Фів,
Дірки чисті потоки!
Свідчити б вам про Кіпріди міць —
Як неньку Вакха, що двічі родився,
Охоплену полум'ям блискавки,
560] у смертельний занурила сон.
Над усім — її подих жагучий:
Од віків та богиня вмирущих серця,
Мов бджола, облітає.

ЕПІСОДІЙ ДРУГИЙ

ФЕДРА

(прислухаючись біля дверей палацу)

О подруги, тихіше! Ось і край мені!..

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Страшне щось, Федро, у палаці трапилось?
ФЕДРА
Тихіше! Хай почую, хто говорить там.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Мовчу. Початок не віщує доброго…
ФЕДРА
Ой-ой!.. Лишенько!..
Нещасна я, нещасна! Хто ще мучивсь так?
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
570] Що то за крики тут, зойки розпачливі?
Чи новина якась
Душу твою, жоно, так потривожила?
ФЕДРА
Пропала я, пропала! От послухайте,
При самих дверях шум який всередині.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Таж на порозі ти — спробуй сама вловить
Хоч би слівце яке!
Ну кажи ж, кажи, що там трапилось!..
ФЕДРА
О горе! Сварить, чую, Амазонки син
Мою служницю, обсипа прокльонами… [126]
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
580] Так-так… Чую крик, але — не слова.
Ну що, що, скажи,
Через, зачинені двері проникнуло?
ФЕДРА
Він звідницею, чую, обізвав її,
Що безсоромно зрадила господаря.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Горе нечуване! Ясно: ти зраджена!
Що тут придумати?..
Все розголошено — от де біда твоя!
ФЕДРА
Ой-ой! Лишенько!..

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Зраджена друзями!..

ФЕДРА

590] Про біль мій розказала, от і зрадила.

Лікує, хоч і щиро, та неправильно.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Потрапивши в безвихідь, що робитимеш?

ФЕДРА

Не знаю. Хіба ось що: вмерти зараз же —

Єдиний засіб од усіх нещасть моїх.

Гіпполіт вибігає з палацу. За ним — годувальниця

ГІППОЛІТ

О Земле-мати! О промінний сонця блиск!

Ніколи ще не чув я слів безбожніших!

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Замовкни, сину, поки не почув ніхто!

ГІППОЛІТ

Таку ганьбу почувши, не мовчатиму!

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

(падаючи на коліна)

Правицею твоєю заклинаючи…

ГІППОЛІТ

600] Ані правиці не торкайсь, ні одягу!

ФЕДРА

Я на колінах… Пощади… Пробач мені!.. [127]

ГІППОЛІТ

Але ж себе ти не вважаєш винною…

ФЕДРА

Що я тобі сказала, — не для інших це.

ГІППОЛІТ

Як слово гарне, що ж його приховувать?

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Ламать присягу, сину, не наважуйся!

ГІППОЛІТ

Язик давав присягу, розум — осторонь.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Занапастити друзів своїх вирішив?
ГІППОЛІТ
О ні! Хто йде на злочин, той не друг мені.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
Ти вибач, хто з людей не помиляється?
ГІППОЛІТ
610] Навіщо, Зевсе, ти під сонцем місце дав
Хворобі смертних — жінці? Чи не міг якось
Без неї обійтися, як намислив був
На суходолі рід людський посіяти?
Могли б ми нині, в храм твій покладаючи
Залізо, мідь чи злото за спроможністю,
Придбать собі нащадка, рівноцінного.
Тоді вже безтурботно б у домах жилось
Чоловікам — жіноцтва б і не бачили.
А так от, аби в дім свій припровадити
620] Це лихо, весь маєток витрачаємо.
Що жінка зло велике — очевидна річ:
За доньку батько, хоч зростив і виплекав,
Дає, аби позбутись лиха, придане.
А хто до дому згубне зло — жону — прийняв,
Прикрасами, нещасний, та уборами
Немов яку богиню, обкладаючи,
Увесь свій статок аж до дна вичерпує.
Породичався вдало — жінку злу зате
Терпіти мусить; добра жінка трапилась —
630] Утіхи мало: нікудишні родичі —
Гірке з солодким так чи сяк мішається.
Найкраще, хто таку простбту в дім узяв,
Що ні біди від неї, ані користі.
Ненавиджу розумниць. Хай повік мій дім [128]
Не знає жінки, що умом хизується:
Не на розумне тратить лишок розуму —
На хитрощі Кіпріди. А тупа жона

Принаймні (через тупість) не грішитиме.
А ще служниць до жінки підпускать не слід;
640] Німі створіння, звірі, хай живуть при ній,
Щоб не було до кого слова мовити
До балачок охочій ні почуть його.
Снують же підлі жони — підлі задуми
Удома, а служниці — за поріг несуть,
(до годувальниці)
Як ти от хочеш, щоб на ложе батькове
Недоторканне рідний син поласився!..
Таке почувши, хоч бери та вуха мий
Священною водою: наче бруд прилип,
То як я на сам злочин міг би зважитись?
650] Затям-но: моя чесність — порятунок твій.
Якщо б себе я не зв'язав присягою
Так необачно, — все б це виклав батькові.
Ну, а тим часом, поки з дому виїхав
Тесей, я відлучуся і мовчатиму.
Повернеться мій батько — подивлюсь тоді,
Як ви обидві в вічі йому глянете.
А втім, чого ти варта, знаю нині вже.
Та пропадіть ви! Всіх жінок ненавиджу!
Закинуть, що у гніві в мене меж нема, —
660] А ви, жіноцтво, в блуді межі маєте?..
Отож хай до чесноти їх поверне хтось,
А ні — на них і далі нападатиму.
(Відходить.)
ФЕДРА
О нелегка доля жінок —
Жодного просвітку!..
Де таке слово є, де то є хист такий,
Щоб із лабет мене, здавлену, вирвати?
Земле! Сонце ясне! Кару за гріх несу!
Та як же уникнуть загибелі?..
Як біль приховать мені, подруги?

670] Чи хто з богів на поміч підійти б хотів?
Хто б то з людей торкнувся мого злочину,
Руку подавши?.. З життям несумісне-бо
Те лихо, що на мене налягло тепер.
Де ще є, де, скажіть, жінка нещасніша?..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Ой, так-то, так!.. Бідою обернулися
Всі заходи служниці, повелительно!.. [129]
ФЕДРА
(годувальниці)
Негіднице з негідниць! Друзів зраднице!
Ти що мені зробила? Хай небесний мій
Отець вогнем летючим спопелить тебе!
680] Хіба ж я не просила, передбачивши
Твій крок, мовчати, щоб отак не мучитись?
Та не змогла ти. І мені не вдасться вже
Померти чесно. Та пора робити щось:
От він, у гнів упавши, на біду мою,
Що чув од тебе, — перекаже батькові,
А ще — Піттею-старцю, й піде зараз же
Гулять по світу слава про ганьбу мою.
Пропала б ти, та й кожен, хто близьким своїм
Лиху зробив проти їх волі послугу!
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
690] Велительно, по праву ти ганьбиш мене,
Та ці докори — твоїм болем мовлені.
Коли дозволиш, дещо тут і я скажу,
Хто душу вклав у тебе. Твоїй пристрасті
Зарадить я хотіла, не вдалось, на жаль.
Вдалося б — хист мій нині вихваляла б ти:
Про розум наш звичайно судять з успіху.
ФЕДРА
Ні правди тут, ні пільги. Мов ножем мене
Ударила — й шукаєш гарних слів тепер.
ГОДУВАЛЬНИЦЯ

Мовчу. Одне додам лиш: хай я схибила,
700] Але не все пропало — ще врятуєшся.
ФЕДРА
Ні слова більше! Вже від тебе чула я
Поради, й до біди лиш довели вони.
Тож годі! Забирайся, та й про себе ти
Подбай: собою краще я займусь уже!
(Годувальниця відходить).
А ви, жінки трезенські з роду знатного,
Одне моє прохання звольте виконать:
Що чули тут, — ніде не розголошуйте.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Про біль твій, присягаюсь Артемідою,
Дочкою Зевса, до кінця мовчатиму.
ФЕДРА
710] Гаразд. А я от, перебравши подумки [130]
Всі засоби, один лиш, рятівний, найшла,
Що дітям дасть нагоду жити чесними
Й мені поможе навіть у такій біді.
Бо й Кріту не знеславлю, краю рідного,
Й перед Тесеєм, мужем, осоромлена
Не стану, лиш би душу врятувать свою.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Яке ж ти непоправне зло намислила?
ФЕДРА
Померти хочу. Тільки як — обдумаю.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Май розум!..
ФЕДРА
Ти розумна — раду кращу дай.
720] А я Кіпріду владну — це ж вона мене
Занапастила — звеселю, загинувши
Ще нині, жертва нищівної пристрасті.
Та смерть моя нещастям стане іншому,
Хто на чужих стражданнях вибудовує

Свою чесноту. Скоро, причастившися
До мого болю, він навчиться скромності!
(Входить у палац).

СТАСИМ ДРУГИЙ

ХОР

Строфа I

В надра печерні землі,
В темінь, пірнути б!
Або птахом — ген у небо
730] Легкокрило злетіти в пташиній зграї,
Щоб сягнуть Адріатики
Й далі — хвиль Ерідану,
Де в отецьку бездонну хлань
Доньки Сонця сумні, журні,
За Фаетоном ридаючи,
Сліз рясних бурштиновий блиск,
Туги сповнені, ронять...

Антистрофа I

Ген, де сади Гесперид
Солодкоспівних,
740] Там, де віти злотоплідні, [131]
Де володар глибин обриває дальшу
Суднам путь по морській воді
Й неба грань визначає,
Що на плечах Атлантових!..
Де край ложа отця богів
Грають джерела амбросії,
Де земля-благодійниця
Щастям живить безсмертних.

Строфа II

О судно білокриле! Дарма
750] З Кріту дальнього мчало ти
Ген по морю шумкому
Володраку мою — з оселі,

Сповненої щастя,
На весілля, що стало журбою.
З Кріту птах лиховісний
Проводжав тоді вітрило
Чи стрічав в Афінах славних,
У Муніхію, в затоці,
Лиш на берег ви ступили,
760] Корабель на прив'язі лишивши?
Антистрофа II
От Кіпріда й разить її:
Шал злочинної пристрасті
Рве їй, страдниці, душу.
Невимовного повна горя,
В шлюбному покої
В'яже зашморг на білій шиї:
Долі своєї жахнувшись,
Честь воліє врятувати,
Аніж вік ганьбою жити.
770] Силоміць із свого серця
Півжива, зціпивши зуби,
Вириває ту любов тернисту.

ЕПІСОДІЙ ТРЕТІЙ

ГОДУВАЛЬНИЦЯ
(за сценою)
Ой-ой!..
Сюди, хто коло дому, помогти спішіть!
Володарка, жона Тесея, — в зашморгу!.. [132]
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Ну ось воно, нещастя: вже нема між нас
Велительки — в петлі тугій повиснула!..
ГОДУВАЛЬНИЦЯ
(за сценою)
Ну що таке? Чому ж то не спішить ніхто
З ножем двогострим, щоб петлю розрізати?

ОДНА ІЗ ХОРУ

То що? Ввійти нам у палати, подруги,

780] Й володарку нещасну із петлі звільнить?

ДРУГА ІЗ ХОРУ

Хіба нема молодших серед слуг когось?

Надмірна пильність теж не до добра веде.

ГОДУВАЛЬНИЦЯ

(за сценою)

Кладіть сюди нещасну, тіло випряміть…

Гірку ж господар дому зустріч матиме!..

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Таки померла, видно, безталанниця:

Вже тіло, чую, на постелі вміщують…

Входить з вінком на голові Т є с є й.

За ним — сторожа.

ТЕСЕЙ

(до хору)

А що це тут у домі? Що за крик такий?

Служниці лементують — чутно здалеку.

Нема, щоб двері відчинити радісно

790] Переді мною — з храму ж повертаюся…

Чи що з Піттеєм (у літах же) трапилось?

Хоча й похилий, та якби покинув нас,

До тіней відійшовши, всі б заплакали.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Біда, Тесею!.. Та не старець винен тут:

Відходять і молодші — от що боляче.

ТЕСЕЙ

О горе!.. Чи з дітей хто не помер бува?

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Усі живуть. Померла — їхня матінка.

ТЕСЕЙ

Ти що?.. Жона померла? Як це трапилось? [133]

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Петлю сплела для себе — і повисла в ній.

ТЕСЕЙ

800] Звелась од туги? Болю?.. Що тут сталося?

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

Сама не знаю… Щойно ж я прийшла сюди,
Тесею, щоб над горем твоїм сльози лить.

ТЕСЕЙ

Гай-гай!.. А ще й вінок он на чолі моїм…
А ще ж іду, нещасний, від оракула!..
Ану збивайте, слуги, всі замки з дверей,
Всі засуви, хай бачу скорбний образ той —
Жону, що, вмерши, прирекла й мене на смерть!

Відчиняються двері палацу. На ложі, яке оточили слуги, — тіло Федри.

КОММОС

ХОР

О безталаннице! Як настраждалась ти!
Як постаралася,
810] Щоб дім цей, мов од грому, нині в прах упав!
Гай-гай!.. От де шал — так на життя своє
Власне завзятися, сліпо скорившися
Долі неприязній!..
Хто ж із богів, скажи, занапастив тебе?

ТЕСЕЙ

Строфа

О який біль страшний нині й мене вразив!
З-поміж мук усіх — найжорстокіша!..
На мене й дім мій, доле, важко впала ти —
Якийсь понурий месник поселився тут!
Те, що життям було, — вже й не життя тепер!
820] Наче вали морські — біди одні довкіл,
Ані їх подолати, вплав пустившися,
Ні випірнуть ніколи не зумію вже!
Слово яке знайти, щоб описати ним
Долю, жоно, твою — найнешасливішу?..

Мов пташка, що з долоні в небо випурхне,
Так ти — під землю, в млу Аїду канула.
Як тут не плакати?.. Як не печалитись?..
Видно, із предків хтось гріх за собою мав —
От і мене тепер [134]
830] Б'ють небожителі карою пізньою!..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Не ти один страждаєш, о володарю,
Не ти один утратив свою подругу!
ТЕСЕЙ
Антистрофа
Хочу під землю я!.. Хочу у млу зійти,
Там я лежатиму, мертвий, у темряві!
Без ласки-бо твоєї — як я житиму? —
Не тільки ти померла — вмер і я в тобі.
Хто повість мені, що за зло страшне
У душі твоїй загніздилося?..
То скаже хтось, нарешті? Чи даремно тут,
840] В моєму домі, слуги ходять юрмами?..
О горе, горе яке
Через жону свою дома побачив я —
Нестерпне, невимовне!.. Все! Кінець мені:
Пустельно стало в домі. Діти — сироти…
Кинула мужа ти, о найжаданіша
З-між усіх жінок, де лиш бачить їх
Ясне сонце вдень,
А вночі — зірки, що з висот зорять!
ХОР
Справді нещасний ти: горем, скорботою
850] Дім переповнений!..
Бачу смуток твій — от і сльози ллю.
Лихо ще одне
Передчуваючи, вже давно тремчу.
ТЕСЕЙ
Стривай!..

А що це за табличка он прикріплена
їй до руки?.. Недобрий знак іще якийсь?
Чи щодо ложа й діток розпорядження
Дає, нещасна?.. Може, вимага чогось?
Спокійна будь: у дім цей, поки житиму,
Не вступить інша, ложа не торкне мого.
860] Та ось і відтиск персня щирозлотого
Покійниці — печатка, дорога мені…
Ану шнурочок розв'яжу, щоб глянути,
Яку то звістку від очей приховано.
(Читає листа).
ХОР
Гай-гай!..
Лихо на лихові бог нагромаджує!.. [135]
Після всього, що тут, наче у сні жахнім,
Сталось, життя моє — то не життя тепер.
Бо відійшла від нас — більше нема її!..
Доме страдницький владарів моїх!..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Небесна сило, не руйнуй гнізда цього,
870] Вшануй моє благання: мов провидець той,
Знамення темне з лету птаха вгадую.
ТЕСЕЙ
О горе! Лихо з лихом обнялось нове —
Нестерпне, невимовне! Нещасливець я!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
А що таке? Скажи-но, мо', зараджу чимсь.
ТЕСЕЙ
Криком німим кричить слово написане!
Вже не втекти відсіль! Вже я повержений!
Що то за спів жахний вдарив до віч мені,
Тричі пропащому!..
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Не про добро, як видно, говоритимеш.
ТЕСЕЙ

880] Горя жахливого, непереборного,
Зуби зціпивши, все ж — не затаю в собі…
Краю мій батьківський!..
Торкнутись мого ложа Гіпполіт посмів,
Зневаживши Кроніда всевидющого!
О батьку Посейдоне, що сповнить мені
Дав згоду три бажання! Ось одне із них:
Убий ти мого сина. Не додай йому
Ні дня, якщо правдиву обіцянку дав!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Назад візьми те слово, о велителю,
890] Молю, бо пожалкуєш — буде пізно вже!
ТЕСЕЙ
Нізащо! Я з вітчизни прожену його —
Одним із двох ударів буде вражений:
Або під землю Посейдон померлого
Пошле, моє прохання поважаючи,
Або в чужому краї, наблукавшися,
Сконає сам, нарешті, неоплаканий. [136]
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
А ось і син твій, Гіпполіт, іде сюди
Якраз до речі. Гнів одкинь, володарю,
І будь для свого дому найзичливішим!
ГІППОЛІТ
900] Здаля твій крик почувши, батьку, зараз же
Прибув я. Та не знаю, що тут сталося, —
Довідатись од тебе хочу, першого.
(Помітивши труп).
О горе!.. Що це?., бачу, ось жона твоя
На ложі — мертва. Як-то не здригнутися?
Я ж був тут нещодавно — світла денного
Вона ще не цуралась, як і кожен з нас.
Що трапилося з нею?.. Як загинула?..
Від тебе хочу, батьку, вчути відповідь.
Мовчиш? Мовчанка в горі — не порадниця.

910] Бо наше серце, що жадає знати все,
Плекає і в нещасті до знання жагу.
Від друзів, — не кажу вже про рідніших ще,
Ніж друзі, — гріх біду свою приховувать.
ТЕСЕЙ
Глупоті вашій, люди, чи десь є межа?..
Чого лиш не одкрили, не придумали,
В якому лиш мистецтві не вправлялися,
В одному ж — безпорадні: не навчились ви
Розсудливим зробити безрозсудного.
ГІППОЛІТ
Ото б мудрець був справді гідний подиву,
920] Хто б розуму додать міг нерозумному!
Але чи впору всі ці мудрі тонкощі?..
Боюсь, од того болю ти з ума звихнувсь.
ТЕСЕЙ
Якщо про друзів мова, люди б мусили
їх пізнавати якось, мати знак чіткий,
Хто вірний, хто — нещирий, схильний зрадити.
Подвійний варто й голос мати кожному:
Один правдивий, другий — хай вже будь-який,
Щоб од неправди правда відрізнялася
На звук, тоді в оману б нас не вводили.
ГІППОЛІТ
930] Чи хто з близьких на мене нашептав тобі
Брехню — й невинно через те страждатиму?
Я вражений: та мова потрясла мене,
Бо так од глузду відійшла здорового! [137]
ТЕСЕЙ
На що лиш та людина б не наважилась?
Чи взагалі десь є межа зухвалості?..
Якщо ж вона і далі все зростатиме,
Й нащадки раз од разу будуть гіршими
Від предків, — доведеться землю ще одну
Додати до цієї, бо ледь-ледь уже

940] Вона вміщає підлих та негідників.
Погляньте-но на цього: хоч і син мені, —
Споганив моє ложе, наймерзенніший:
Покійниця виразно це засвідчила.
Якщо посмів ти словом осквернить мене,
То батькові своєму ще й у вічі глянь!
Це ти, що із богами, незрівнянний муж,
Спілкуєшся? Ти — чистий, незіпсований?..
Не буду вже я вірить похвальбі твоїй —
Богів за слабоумних не прийматиму!
950] Тепер хизуйся! Подури тепер когось
Харчем рослинним! Удавай натхненого
Орфеєм, дим писань пустих шануючи! —
Спіймався на гарячім. Од людей таких
Тікати всім я раджу: підкуповують
Поважним словом, а на думці — блуд гидкий.
Вона померла. Ну, а ти врятований?
Ця смерть тобі, поганче, стала вироком!
Хоч як тут присягайся, голос мертвої —
Найкращий, неспростовний довід злочину.
960] Ти їй нелюбий, скажеш: незаконний син,
Мовляв, лишень завада між законними.
Щось дивно: за твоє, що їй ненависне, —
Своє, щонайдорожче, віддала б життя?..
А ще ти запевняєш: темна хіть лишень
Жіноцтву притаманна. Юнаків назву,
Що від жінок ні трохи не безпечніші,
Коли Кіпріда в серце їм жагу ввіллє,
Та чоловіча стать їх виручає тут.
А втім, до чого все це? Ось же труп її —
970] Хіба ще є де свідок справедливіший?..
Віднині ти вигнанець. Геть з очей моїх!
Ні до Афін священних, ні до іншого,
Де владарюю, міста увійти не смій!
Якщо б я за цей злочин не скарав тебе,

То сам істмійський Сініс заперечив би,
Що мною він убитий: от хвалько, мовляв.
Скіронські кручі теж мене б не визнали
Захисником мандрівців од розбійника.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Кого тепер щасливим із людей назву? —
980] Що височіло щойно — нині в прах лягло. [138]
ГІППОЛІТ
Великий гнів твій, батьку, засліпив тебе.
Що ж до самої справи — красно мовиш ти,
Але, по суті, правдою не пахне тут.
Я перед людом говорить не навчений,
А радше в колі друзів та однолітків.
Бо й тут є міра: той — перед розумними,
А цей — перед юрбою промовляти звик.
І все ж я мушу, у біду потрапивши,
Язик свій розв'язати. З чого ти почав,
990] Накинувшись на мене, мовби й справді я
Не в силах оправдатись, відповім на те:
Ось бачиш землю, небо? Не родивсь під ним
Чистіший хтось од мене, хоч ти як переч.
Насамперед богів я шанувати звик,
А щодо смертних — лиш із справедливими
Дружу, що ні самі не здатні зла чинить,
Ні помагати іншим, що до зла швидкі.
Й до приятелів, батьку, я однаковий:
Присутні чи відсутні — не беру на сміх.
1000] Спіймав мене, гадаєш, на гарячому?
Безглуздя! Ще ж не знав я жінки жодної.
А про любовні втіхи я чував лишень
Та на малюнках бачив. А що серцем я
Цнотливий, то — не дуже й приглядавсь до них.
Та цим, як бачу, ти не переконаний.
То зваж: заради чого б я на блуд ішов:
Чи вродою направду перейшла вона

Усіх жінок? Чи, ложем спадкоємиці
Заволодівши, думав дім посісти твій?
1010] Тоді я був би дурнем найбезглуздішим.
Чи, може, влада вабила б розумного?
Та ж ні! Хіба жадоба самовладності
Здоровий глузд людині б геть затьмарила.
Мені б хотілось на змаганнях еллінських
Добути перемогу. В місті — й другим я
Хай вік втішаюсь місцем між обранцями.
Лиш так безпечно можна домогтись чогось
І в більшій, ніж володар, бути радості.
Одне сказать ще маю, решту знаєш ти:
1020] Якщо б мені подібний в мене свідок був,
Якщо б велась ця справа при жоні твоїй
Живій ще, ти б дізнався, хто провинен тут.
Тепер я свідком Зевсом присягаюся
Й Землею, що ніколи б я торкнуть не смів
Жони твоєї. Не було ні в намірах,
Ані в думках такого. А неправда це —
Хай згину, безпритульний, у краю чужім! [139]
І хай, коли я винен, ні земля сира
Кісток моїх не прийме, ані моря хлань!
1030] А щодо неї, то чи страх згубив її —
Не знаю; більше й слова не скажу про це.
Цнотливою здається, цноті зрадивши,
А я, зберігати цноту, — звинувачений.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Гадаю, ти достатньо оправдав себе:
Богами ж не намарне присягаються.
ТЕСЕЙ
Ти бачив словоблуда? Взявся смирністю
Зм'якшити мою душу. А на ділі що?..
Зневажив ложе шлюбне батька рідного!
ГІППОЛІТ
Й тобі дивуюсь, батьку: якби ти моїм

1040] Був сином, а я — батьком, то за гріх такий —
Насильство над жоною — не вигнання я,
А смертю покарав би, не вагаючись.
ТЕСЕЙ
Розумна річ! Одначе, не так легко ти,
Як сам собі придумав, маєш згинути:
Негайна смерть — це ласка для негідника.
Світ за очі пішовши з краю рідного,
Життя в нужді закінчиш на землі чужій.
Така за злочин плата нечестивцеві.
ГІППОЛІТ
О горе! Не діждавшись, поки часу плин
1050] Розсудить нас з тобою, проженеш мене?
ТЕСЕЙ
Якщо б лиш міг, — за море, за Атлантів край
Прогнав би — ось такий ти став ненависний!
ГІППОЛІТ
Ось так, без суду? На присяги й докази
Не зважившись? Провидців не послухавши?..
ТЕСЕЙ
А що тут ще гадати? Чи ж то лист оцей
За всіх не свідчить? Віщуни ж нехай собі
До тих птахів на небі приглядаються!..
ГІППОЛІТ
Чому, боги, мовчання на вустах моїх?
Шануючи присягу, сам себе ж гублю. [140]
1060] А врешті, хто б повірив? Надаремно лиш
Присягу б я порушив, щойно складену.
ТЕСЕЙ
Допік же ти своєю святобливістю,
Поганче! Геть із краю! Геть з очей мені!
ГІППОЛІТ
Куди подамся, бідний? Хто притулок дасть
Вигнанцю, що так тяжко звинувачений?
ТЕСЕЙ

Таких шукай, хто згоден у сім'ї своїй
Пригріти лиходія та розпусника!..
ГІППОЛІТ
Як боляче!.. Аж сльози навертаються! —
Негідником, злочинцем видаюсь тобі?..
ТЕСЕЙ
1070] Тоді б сльозу пускав ти передбачливо,
Як батькову дружину зневажати бравсь!
ГІППОЛІТ
Безмовні стіни дому! Якби голос вам —
Посвідчили б, чи справді я лихе чинив!
ТЕСЕЙ
Німих скликаєш свідків? Ну, а тіло це
Німе хіба не свідчить, що чинив-таки?
ГІППОЛІТ
О горе!..
Собі ж, навпроти ставши, в вічі б глянути
І над собою ж досхочу наплакатись!..
ТЕСЕЙ
Найбільше сам себе ти шанувати звик,
А мав би, як годиться, — батька з матір'ю.
ГІППОЛІТ
1080] О мати бідна!.. О як гірко сином буть
Нешлюбним!.. Хай нікому не доводиться!
ТЕСЕЙ
Гей, слуги! Чи не чули? Заберіть його!
Сказав же я: вигнанням він покараний!
ГІППОЛІТ
Нехай лишень торкне хто — жалкуватиме.
Ти сам, коли завзявся, прожени мене. [141]
ТЕСЕЙ
Як слів не розумієш — буком вижену
Й докорами сумління не каратимусь!
ГІППОЛІТ
Нема рятунку, видно!.. Нещасливець я!

Що знаю, — неспроможний того висловить.
1090] Латони дочко, серця мого радосте,
Супутнице на ловах! Мушу геть іти
З Афін славетних! Краю Ерехтеєвий
І місто, прощавайте! Прощавай навік
Трезенська, для юнацтва щедра втіхами
Рівнино! Вже ж тебе не озиратиму!..
Краяни, друзі милі! От і нам пора
Прощатися. З вітчизни проведіть мене!
І хай не вірить батько — не зустрінете
Повік такого мужа бездоганного.
(Відходить разом з мисливцями).

СТАСИМ ТРЕТІЙ

ХОР

Строфа І

1100] Тільки-но думать почну над високим богів
провидінням, —
Журба відступає.
Але сумнів гризе мене знову,
Тільки-но гляну на вчинки людей, на важку їхню долю:
Повне мінливості все довкіл,
Непостійність — на кожному кроці
Підстерігає смертних.

Антистрофа І

От якби з ласки богів мені випала доля щаслива —
Життя безтурботне,
Що не зранює душу стражданням!
1110] Щоб ні суворих засад не триматись, ані легковажних.
Скромно б отак мені з дня на день,
Не противлячись плинові часу,
Тим, що живу, — втішатись!..

Строфа ІІ

Нині ж захмарена в мене душа і згасла надія:
Ясну зорю, блиск Афін,

Найсвітлішу оздобу Еллади
Батьковий гнів на очах у нас щойно [142]
Прогнав навік у чужинний край!
О побережжя Трезана піщане!
1120] Гірські яруги, де з гончими він
Звіра виловлював по чагарах —
Супутник Артеміди!
Антистрофа II
На колісницю, що в неї запряжені коні венетські,
Не ступиш ти, щоб навскач
Вони берегом, буйні, промчали.
Й гомону струн невсипущої ліри
Не вчує більше твій батьківський дім.
Закути в лісі, що милі Діктінні,
Вінками нікому буде встелять.
1130] Юних суперниць, що марять тобою,
Вигнання твоє примирить.

ЕПОД

А я весь вік долю твою
Оплакувать буду бездольну!
О мати нещасна, дарма, дарма
Ти сповила дитину!
Богам — докір мій!
Подружні харити, навіщо ж ви
Невинного з дому прогнали в світ —
На чужину далеку?..

ЕПІСОДІЙ ЧЕТВЕРТИЙ

Входить вісник.

ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ

1140] Супутник Гіпполіта, бачу, йде сюди
Поспішно, чимось дуже він схвильований.

ВІСНИК

Володаря Тесея де б найти я міг,

Жінки? Спровадьте, як дорогу знаєте.
А, може, в цьому домі, у покоях він?
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Та ось же він виходить, на порозі став.
ВІСНИК
Тесею! Гідне смутку повідомлення
Тобі, усій громаді міста славного —
Афін та всій трезенській стороні несу. [143]
ТЕСЕЙ
А що таке? Чи, може, знов біда яка
1150] Негадана сусіднім двом містам грозить?
ВІСНИК
Нема вже Ппполіта — скажу коротко.
Ще дивиться, та душу видихає вже…
ТЕСЕЙ
А що з ним? Чи дружину звабив ще чиюсь,
І налетів на нього муж розгніваний?
ВІСНИК
Згубили власні коні безталанного
Й твоє прокляття, що морському владарю,
Отцю своєму, проти сина мовив ти.
ТЕСЕЙ
Богове! Посейдоне! Ти без сумніву —
Мій батько, бо прокльони мої виконав!
1160] А як загинув? Як, жезлом караючи,
Вразила Справедливість мого кривдника?
ВІСНИК
На березі піщанім, де прибій шумить,
Я буйні гриви рисакам розчісував
І плакав, посланець-бо сповістив уже,
Що більше не ступати Гіпполітові
По цій землі: вигнанням ти скарав його.
Прибув і сам він скоро й повторив оту
Печальну звістку. Позад його друзі йшли —
Однолітки — юрбою незчисленною.

1170] Нарешті мовив, плач свій перссиливши:
"Дарма ридаю. Слід коритись батькові.
Впрягайте ж коней, слуги, і не гайтеся.
Це місто — не моє вже: в чужину іду".
Усі заметушились; ледве мовив те —
А вже четвірку рисаків запряжених
У повіз підвели ми до господаря.
І тут же махом він на передок стрибнув,
Схопив із бильця віжки звичним порухом.
А далі, знявши руки, до богів звернувсь:
1180] "Якщо я, Зевсе, підлий, — краще згинути!
Та хай відчує батько — чи ще житиму,
Чи вмру, — як тяжко скривдив сина рідного!"
І тут, кольнувши коней гострим пужалном,
Він рушив. Побіч віжок ми гуртом усім
При колісниці бігли за господарем
Дорогою, що в Аргос, в Епідавр веде.
Та ось пустельний перед нами край прославсь. [144]
А далі — побережжя, що спускається
До хвиль саронських, що в затоці хлюпають.
1190] Аж тут щось як не гримне, мовби Зевс метнув
Десь під землею громом, аж луна пішла.
На звук той стали коні стригти вухами,
Та й ми жахнулись: відкіля б узятись міг
Той грім, коли погода?.. Оком скинувши
На побережжя, велетенську вздріли ми,
До неба, хвилю, що скіронський берег весь
Плечима заступила, й не його лишень:
Закритий Істм був і стрімчак Асклепія.
Здуваючись, розпліскуючись піною,
1200] Снагу глибинну моря видихаючи,
До берега, де коні, хвиля ринула.
Ударила — й з кипіння білопінного
Страшна потвора — бик понурий випірнув.
Ревнув — і задвигтіла вся земля довкіл,

Одлунюючи грізно. Для очей людських
Нестерпним видавалось те видовище.
Та й коні ошаліли, жахом пройняті.
Візниця — тут уміння, як і досвіду,
Йому не позичати — в руки віжки взяв,
Назад подавшись, як весляр, що веслами
Б'є воду, і всім тілом мов повис на них.
Але, вуздечку гризучи гартовану,
Рвонули коні — й ні руки керманича,
Ні віжок, ні розгонистого повоза
Для них мов не було вже. Лиш поверне він,
Напнувши віжку, на пісок, де скель нема,
Як бик той виринає перед повозом
Мов з-під землі — й на дибки четверня стає.
А мчить на скелі повіз — мовчки слідує
І бик позаду нього; врешті колесо
В шаленому розгоні, розгарячене,
Ударилось об камінь — тільки хряснуло.
І шкереберть пішло все: розліталися
В усі боки і шпиці, й вісь поламана…
Заплутавшись у віжках, син нещасний твій,
Смертельними вузлами весь затягнений,
Поволочився — головою, тілом всім
Б'ючись об скелі, із страшними зойками:
"Гей, коні, в моїх стайнях одгодовані!
Не рвіть мене на кусні! Все це батькові
Прокльони!.. Поможіть хто неповинному!.."
Допомогли б ми радо, й не один із нас,
Але були далеко. Чудом виплутавсь,
Нещасний, з віжок. Так і залишився там
Лежати й досі — ледве-ледве дихає.
А коні й та потвора — бик розлючений
Пропали, мов крізь землю провалилися.
В твоєму домі я лиш раб, володарю,
Але ніколи в світі не повірю в те,

1240] Що син твій — непорядний. Хай би всі жінки,
Які лиш є на світі, перевішались,
Листами ж хай би Іду завалили всю, —
В його чесноті все ж не сумніватимусь!
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Гай-гай! Отак нежданo впав новий удар!
Від долі не втекти нам, не сховатися!..
ТЕСЕЙ
З ненависті до нього, потерпілого,
Ця вість мені приємна. Але з огляду
На небо, та й на нього (син же все-таки)
Ні тішитись не буду, ні тужитиму.
ВІСНИК
1250] Що ж далі?.. Привезти сюди нещасного
Чи там лишити? Як нам догодить тобі?
Подумай. Щодо мене — то не радив би
Жорстоким буть до сина безталанного.
ТЕСЕЙ
Сюди його! Хай в вічі гляну підлому,
Що прикидавсь невинним — небом скараний,
Тепер нехай провину заперечує!
Вісник відходить. Тесей залишається на сцені.

СТАСИМ ЧЕТВЕРТИЙ

ХОР
Богів, що не зносять ярма,
І смертних, Кіпрідо, гнеш,
Поневолюєш.
1260] Побіч тебе ширяє стрімкий,
Барвнокрилий Ерот —
Ген над чорною землею,
Над гомінливим морем;
Серце проймає вогнем, дурманить,
На кого впаде, осяйний:
Чи на звірів, що в горах

Та у водах живуть, на всіляке створіння,
Що годує земля під розжеврілим оком
Сонця, чи то на людей племена, —
1270] Над усім, що життя в собі чує,
Споконвіків лиш одна з-між богів
Ти владарюєш, Кіпрідо! [146]

ЕКСОД

Появляється А р т е м і д а.

АРТЕМІДА

Благородний сину Егея, тепер
Говоритиму я,
Артеміда, Латоною зроджена.
О Тесею, тебе ще й втішає те,
Що ти рідного сина нізащо вбив?
Повіривши сліпо жоні своїй —
Нещастю великому в вічі глянь!
1280] Чому досі від сорому не провалився
Ти під землю? Чому,
Перевтілившись, ген од болю свого,
Од провини на крилах не одлетів?
Бо ж однині у колі добрих людей
Тобі місця більше не буде.
Послухай же, як біди ті по черзі йшли.
Нічого не зміню вже, та хоч біль в тобі
Роз'ятрю. Син твій — поясню насамперед —
Не провинився; з честю із життя пішов.
1290] Жону, щоб теж померла не без гордості,
Зборола хіть: богиня, що ненавидить
Всіх нас, цнотливих, запалила серце їй
Жагою, аби сина твого прагнула.
Взялась Кіпріду подолати розумом,
Та няня проти волі лиш нашкодила:
Домігшися присяги, розказала все
Твоєму сину. Звісно ж, він і слухати

Не став. Але й, тобою звинувачений,
Присяги, святобливий, не зламав-таки.
1300] Одначе Федра, зради побоявшися,
Неправду написала, й твого сина тим
Занапастила: в цю брехню повірив ти.
ТЕСЕЙ
Гай-гай!..
АРТЕМІДА
Діймає, бачу, правда. До кінця ж однак
Дослухай мовчки — ще не так похнюпишся!
Згадай: три обіцянки батько дав тобі.
Одну — на сина ти звернув, негіднику,
Хоч міг був скерувати проти ворога.
Морський твій батько без лихого умислу
Вділив цю ласку: обіцяв — і виконав,
1310] Це ти злочинець — у його й моїх очах:
Ні суду не діждавшись, ні в провісників
Поради не спитавши, не замисливши, [147]
Не переждавши (час усе висвітлює) —
Прокляв ти сина, в одну мить убив його.
ТЕСЕЙ
Володарко, пропав я!..
АРТЕМІДА
Ти жахне вчинив,
Не на тобі, одначе, вся вина лежить:
Кіпріда, своїй люті догоджаючи,
Цього хотіла. Між богів такий закон:
Один чогось запрагнув — інший пакості
1320] Не чинить. Одні одним уступаємо.
То знай: коли б я Зевса не боялася —
Дошкульний сором нині б не палив мене
За те, що з-поміж смертних найлюбішого
Не врятувала. А тебе зловмисником
Назвати не дозволить незнання твоє.
Й жона твоя не словом — смертю власною

Тебе переконала, легковірного.
Отож найтяжче горе — на твоїй душі.
Але й мені нелегко: не радіємо ж,
1330] Боги, як гине чесний. Всіх лихих зате
Винищуємо, рід їх викорчовуєм.
Опираючись на слуг, на сцену входить окривавлений Г і п п о л і т.
ПРОВІДНИЦЯ ХОРУ
Та ось і нещасний: скривавлене
Юне тіло його,
Запеклась на русявих кучерях кров.
О доме печальний! З волі богів
Пригнітили тебе
В один день дві великі скорботи.
ГІППОЛІТ
Гай-гай!.. Гай-гай!..
Покривджений батьком, од кривдного
1340] Загибаю прокляття, пошарпаний
Безневинно... О горе! Горе!..
Мою голову тне блискавичний біль,
Аж у мозок раз по раз мов жалить щось.
Підождіть, далі йти вже несила!
Гай-гай!..
Ненависні коні мої, чи ж не я
Вас плекав, годував?..
І ось дяка така — розідрали мене.
Обережніше, слуги! Богами молю,
1350] Весь же в ранах я, легше торкайтеся!
Хто там з правого боку? Підрівнюйтесь, [148]
Як ступаєте, крок, щоб менше страждав
Нещасливець, кого в сліпоті своїй
Рідний батько прокляв. О Зевсе, глянь:
Шанувальник богів, бездоганний муж,
З ким у цноті ніхто не зрівнявсь іще, —
Із життя — ти це бачиш? — під землю йду,
У понурий Аїд!..

Надаремно чесноти тягар важкий
1360] Терпеливо я ніс поміж людом!
Гіпполіта кладуть на ложе, яке винесли з палацу.
Монодія
Ой-ой!.. Ой-ой!..
Переповнює біль мене, лютий біль!
Залишіть мене, люди, не руште!
Прийшла б уже швидше смерть рятівна!..
Покінчіть же зі мною, кінчіть уже
З нещасливим! Меча б мав двогострого —
Груди б наскрізь пробив
І приспав би навіки життя своє!..
О жахливе прокляття батька мого!
1370] За давній гріх моїх родичів
Перестрінула кара мене —
Ось поквапно чинить вона розправу,
Та чому наді мною? Чому?
Таж я нічим не провинився!
Ну, що тут іще сказать?..
Як же, як од болю того
Жорстокого, поки живий, звільнюсь?
Хай би мене в глибокий сон
Підземний бог опустив —
1380] у темну неминучість!
АРТЕМІДА
Яке ярмо тяженне нині гне тебе!
Через чесноту гинеш, безталаннику!
ГІППОЛІТ
Так-так!..
О подиху небесний!.. Як не мучусь я,
А щем пройшов солодкий тілом зараженим.
Чи ти десь тут, богине, славна ловами?
АРТЕМІДА
Я тут, твоя богиня, котру любиш так!
ГІППОЛІТ

Ти бачиш моє горе, о володарко?.. [149]

АРТЕМІДА

Таж бачу. Тільки плакать не дозволено.

ГІППОЛІТ

Іде від тебе друг твій, супровідник твій…

АРТЕМІДА

1390] Авжеж. Але ти й в смерті дорогий мені.

ГІППОЛІТ

Візниця, охоронець твоїх образів…

АРТЕМІДА

А все це — Афродіти підлі хитрощі!

ГІППОЛІТ

О горе! Вже я знаю, хто згубив мене!

АРТЕМІДА

Хотіла шани; цнота — їй ненависна.

ГІППОЛІТ

Одна лиш — трьох зі світу заразом звела.

АРТЕМІДА

Тебе, і твого батька, і жону його.

ГІППОЛІТ

Нещастям батька також переймаюся.

АРТЕМІДА

Йому богиня розум задурманила.

ГІППОЛІТ

Яке нещастя, батьку, потрясло тебе!

ТЕСЕЙ

1400] Пропав я, сину! Жить мені не хочеться!

ГІППОЛІТ

Тебе ще більше, ніж себе, оплакую,

ТЕСЕЙ

Якби то я, мій сину, замість тебе вмер!..

ГІППОЛІТ

Жорстокий твого батька, Посейдона, дар!

ТЕСЕЙ

Якби ж я того слова не сказав тоді!.. [150]

ГІППОЛІТ
Мене в такому гніві ти б однако вбив.
ТЕСЕЙ
Боги мій розум шалом затуманили.
ГІППОЛІТ
Якби-то міг і смертний проклинать богів!
АРТЕМІДА
Та годі. Гнів Кіпріди, що, завзявшися,
Веде тебе під землю, де імла нічна,
1410] За те, що ти цнотливий та розсудливий,
Гадаєш, я залишу невідомщеним?
Того, хто їй найбільше з-між людей усіх
Близький та милий, я, рукою власною
Метку стрілу пустивши, ув Аїд пошлю.
Тобі ж, о безталанний, за страждання ці
Дам почесті в Трезені небувалі ще:
Для тебе перед шлюбом свої кучері
Зрізатимуть дівчата і тобі в віках
Печаль, на сльози щедру, даруватимуть.
1420] Немовкнучий про тебе спогад житиме
В піснях дівочих. Пломінь, що палала ним
До тебе Федра, забуттям не вкриється.
А ти, Егея-старця славний паростку,
Візьми в обійми сина, адже вбив його
Ти ненавмисне; смертні ж помиляються,
Коли боги захочуть, — чи опрешся їм?
Тому-то, Гіпполіте, не гнівись, молю,
На батька: мусиш долі покоритися.
Прощай! На мертвих ми, боги, не дивимось:
1430] Останній подих осквернив би вічі нам,
Тобі ж недовго, бачу, цього лиха ждать.
ГІППОЛІТ
Прощай і ти, блаженна! Не засмучуйся,
Що дружбі нашій довгій нині край настав.
На батька, як ти радиш, я не гніваюсь:

Тебе я завжди слухав і корився тобі.
Та вже мені встеляє очі темрява…
Артеміда відходить.
Підтримай, батьку! Омліваю, никну весь…
ТЕСЕЙ
Ой, що ти, що ти, сину? Пожалій мене!..
ГІППОЛІТ
Ну, ось і все… Підземну браму бачу я… [151]
ТЕСЕЙ
1440] Лишаєш батька під вагою злочину?..
ГІППОЛІТ
Знімаю з тебе, батьку, цю вагу страшну.
ТЕСЕЙ
Невже?.. Й від крові, що пролив я, звільнюєш?
ГІППОЛІТ
Посвідчить Артеміда, славна лучниця.
ТЕСЕЙ
Як гарно, благородно ти з отцем повівсь!
ГІППОЛІТ
Прощай же, батьку, зоставайся в радості!
ТЕСЕЙ
Оплакую твій розум — світлий, лагідний!..
ГІППОЛІТ
Дітей тобі таких же, рідних, зичу я!..
ТЕСЕЙ
Кріпися, любий сину, не лишай мене!..
ГІППОЛІТ
Кріпився, поки сила… До межі дійшов…
(450] Спіши обличчя, батьку, вкрити синові!
ТЕСЕЙ
Афінська славна земле, краю збройної
Паллади! Що за мужа ви втрачаєте!..
Не раз, Кіпрідо, я згадаю злочин твій!
Слуги виносять Гіпполіта. За ними відходить Тесей.
ХОР

(покидаючи сцену)
На все наше місто нежданно впав
Цей жахливий удар.
І сльози проллються, потоки сліз:
Великих людей торкнулась біда —
Тому й скорбота велика.

ПРИМІТКИ

"Гіпполіт" — одна з небагатьох трагедій, що принесла поетові першу нагороду. В давнину її називали ще "Гіпполіт, що несе вінок" (див. р. 72 наст.), щоб відрізнити її від раніше написаної, яка не збереглася, трагедії Евріпіда "Гіпполіт, що заслонюється плащем". Дія ранішої трагедії відбувалась в Афінах (а не в Арголіді, у місті Трезені, як у другому варіанті трагедії); Федра, скориставшись відсутністю Тесея, сама призналась Гіпполітові у своїй пристрасті, і той з сорому заслонився плащем. Глядачі, очевидно, обурились поведінкою героїні, й Евріпід був змушений внести суттєві зміни. Одначе саме на перший варіант орієнтувався і Сенека у своїй "Федрі", й Овідій у "Героїдах".

4. Од Понту... до... меж Атлантових... — тобто від Чорного моря до Гібралтару; такими, за уявленнями стародавніх, були межі заселеного світу (див. прим, до рр. 732–748).

10-11...Амазонки син, Тесея паросты... — Тесей, вирушивши з Гераклом проти войовничих амазонок, що селились на Кавказі в районі ріки Термодонт, захопив їх владарку Антіопу; вона й народила йому Гіпполіта.

12. Літтея вихованець... — Піттей, або Пітфей (див. прим, до "Медеї", р. 679) славився мудрістю та благочестям.

17...з дівою... — тобто Артемідою.

25. Пандіона край, ниви Кекропові (р. 34) — див. прим, до "Медеї", р. 665.

26...таїнства побачить... — Мова йде про Елевсінські містерії — таємничі обряди, засновані начебто самою богинею родючості Деметрою; відбувались вони в Елевсіні, що поблизу Афін.

27...Федрі з роду славного... — Федра була дочкою крітського царя Міноса і Пасіфаї; після смерті Антіопи стала другою дружиною Тесея.

35. Лаллантіди — сини велетня Палланта, двоюрідні брати Тесея; при спробі відібрати у Тесея владу були ним перебиті.
44. Владар моря — Посейдон, що був божественним батьком Тесея.
61-71. Супровідники Гіпполіта утворюють побічний хор; основний хор виступає на орхестру пізніше (p. 118).
140. Пан — див. прим, до "Медеї", p. 1172.
141. Геката — див. прим, до "Медеї", p. 396.
142. Корібанти — див. прим, до "Вакханок", pp. 58–59. 165. Небесна діва — Артеміда, що опікувалась породіллями.
231. Четвернею... венетською. — Венети, що оселились на північному побережжі Адріатичного моря, славились породистими кіньми.
337-339. Пасіфая (див. прим, до p. 27), запалавши пристрастю до бика, народила Мінотавра — страховисько з людським тулубом і бичачою головою. Сестра Федри, Аріадна, допомігши Тесеєві вбити Мінотавра, вивела героя з лабіринту з допомогою клубка ниток. Одначе, повертаючись до Афін, Тесей залишив сонну Аріадну на острові Наксос, де вона стала дружиною Вакха (Діоніса).
375. Земля Пелопа — Пелопоннес.
534. Ерота звичайно вважають сином Ареса (або Гермеса) й Афродіти (див. прим, до "Медеї", p. 530), і лиш тут він названий сином Зевса.
535. Алфей — найбільша річка Пелопоннесу, на правому березі якої було посвячено Зевсові місто Олімпія; йдеться про зв'язані з олімпійськими іграми жертвоприношення. Піфійські святині (p. 537) — славнозвісні дельфійські храми Алоллона.
[438]
546-554. Діву, яка не була... — тобто Іолу, дочку ехалійського володаря Евріта. Син Алкмени Геракл, щоб оволодіти Іолою, зруйнував Ехалію, вбив Евріта. Одначе його весілля з Іолою виявилося нещасливим: Гераклова дружина, щоб привернути мужа, дала йому одяг, просякнутий вбивчою отрутою — кроц'ю кентавра Несса.
558...неньку Вакха, що двічі родивсь... — тобто Семелу, дочку Кадма (див. прим, до "Геракла", p. 5). Забажавши побачити Зевса, що П покохав, в усій його величі, вона запалала від блискавичного вогню, який оточував володаря богів. Гинучи, Семела народила Діоніса; недоношеного сина Зевс зашив собі в стегно й носив, поки той вдруге

не з'явився на світ.
678-679…небесний мій Отець… — тобто Зевс: Мінос, батько Федри, був сином Зевса і Європи.
732-748. Ерідан — міфічна ріка, ототожнювана з По (згадка про Адріатіку): за переказом, у неї впав повержений Зевсовою блискавкою Фаетон; доньки Сонця (Геліади), його сестри, оплакували брата бурштиновими сльозами, перемінившись із туги в тополі. Сади Гесперид, дочок Атланта і німфи Гесперіди, знаходились десь на крайньому заході (Гібралтар), де Атлант тримає на своїх плечах небосхил, де володар глибин Посейдон вузькою протокою обриває "суднам путь по морській воді", де "грають дже'рела амбросії" — їжі богів, де ложе отця богів, на якому Зевс уперше з'єднався з Герою.
758. Муніхій — афінська гавань на схід від Пірея.
790…з храму ж повертаюся… — На відміну від першого "Гіпполіта", де Тесей перебував у мандрівці до підземного царства, тут він відвідував якийсь храм.
815-830; 833–848. Строфи, де промовляє Тесей, побудовані, на на чергуванні ліричних двовіршів; так званих дохміїв (-ОО-О-), що виражають схвильованість, з декламаційними ямбічними триметрами. В перекладі тут, як і в інших місцях, зроблено спробу передати ритмічні особливості оригіналу.
951-952. Удавай натхненого Орфеєм… — Тесей іронізує над причетністю Гіпполіта до вчення орфіків (див. прим, до "Алкести", р. 986–987), що визнавали лише рослинну їжу, оскільки вірили у переселення душ.
975-978. Сініс — розбійник, що жив на Корінфському перешийку; захоплюючи подорожніх, він прив'язував їх до верхівок двох сосон; випрямляючись, сосни розривали жертву навпіл. Скірон — розбійник, який підстерігав людей на скелі, що між Мегарою та Аттікою; змушував їх мити йому ноги, а потім зіштовхував у море. Одного й другого вбив Тесей.
1057. До… птахів… приглядаються!.. — Йдеться про поширене у давнину віщування з лету птахів.
1080–1081…гірко сином буть Нешлюбним. — Мати Гіпполіта, амазонка, не була громадянкою Афін, тому її син вважався позашлюбним (див. також прим, до "Медеї", рр. 596–597).

1090. Латони дочка — Артеміда, Діктіина (р. 1128).
1137. Харшпи — три дочки Зевса й Евріноми, супутниці Афродіти, богині радості й жіночої принади.
1186. Дорогою… в Епідавр… — Дорога з Трезена в Епідавр проходить гористим суходолом, а не вздовж моря, як це описує Евріпід, щоб зробити можливою появу повторного морського бика.
1242. їда — йдеться, очевидно, не про гірське пасмо поблизу Трої, а про однойменну гору на Кріті, звідки походить Федра.
1370. Хоч Евріпід, на відміну від своїх попередників, причину всіх бід бачить у скаламученій пристрастями людській душі, тут, за традицією, згадується якийсь "давній гріх… родичів".
1412–1413. Того, хто їй милий… — тобто Адоніса, прекрасного юнака, що його покохала Афродіта; Адоніс одначе загинув не від стріли, пущеної Артемідою, а на полюванні, від кабана.